

પ્રાકૃતિક ખેતીમાં પાક સંરક્ષણના ઉપાયો

બ્રહ્માચ

અગ્નિચય

ડૉ. જી. વી. મારવિયા

ડૉ. જે. એચ. ચૌધરી

પ્રો. ડી. પી. સાનેપરા

ડૉ. એમ. એમ. તાજપરા

શ્રીમતિ એચ. એચ. પડસુમ્બીયા

શ્રી એ. બી. ડાભી

શ્રી એસ. આર. રાઠવા

કૃષિ વિજ્ઞાન કેન્દ્ર
જૂનાગઢ કૃષિ યુનિવર્સિટી
તરઘડીયા ૩૬૦૦૨૩ (રાજકોટ.)
વર્ષ : ૨૦૨૨-૨૩

કોઈપણ પાક અથવા ફળાઉ ઝાડ પર છંટકાવ માટે ઘરે જ દવાઓ બનાવવી.

૧. નીમાસ્ર :

ચૂસીયા પ્રકારની જીવાતો અને નાની ઈયળોના નિયંત્રણ માટે

રીત : પાંચ કિ.ગ્રા. લીમડાના લીલા પાન અથવા પાંચ કિ.ગ્રા. સૂકાયેલી લીંબોળી લઈ, ખાંડીને રાખવી. ૧૦૦ લીટર પાણીમાં આ ખાંડેલ લીમડો અથવા લીંબોળીનો પાવડર નાખો. એમાં ૫ લીટર ગૌમૂત્ર નાખો અને ૧ કિ.ગ્રા. દેશી ગાયનું છાણ ભેળવવું. લાકડીથી આને મિશ્ર કરી ૪૮ કલાક સુધી ઢાંકીને રાખવું. દિવસમાં ત્રણ વખત હલાવવું અને ૪૮ કલાક પછી આ મિશ્રણને કપડાથી ગાળી લેવું. હવે પાક પર છંટકાવ કરો.

૨. બ્રહ્માસ્ર :

કીટકો, મોટી જીવાતો અને ઈયળો માટે

રીત : ૧૦ લીટર ગૌમૂત્ર લો, તેમાં ૩ કિ.ગ્રા. લીમડાના પાન ખાંડીને નાખો. એમાં ૨ કિ.ગ્રા. કરંજના પાન નાખો. જો કરંજના પાન ન મળે તો ૩ કિ.ગ્રા. લીમડાના પાનની જગ્યાએ ૫ કિ.ગ્રા. લીમડાના પાન નાખો, તેમાં ૨ કિ.ગ્રા. સીતાફળના પાન ખાંડીને નાખો. ત્યાર બાદ તેમાં ૨ કિ.ગ્રા. સફેદ ઘતુરાના ૨ કિ.ગ્રા. પાન ખાંડીને ઉમેરો. હવે આ મિશ્રણને ગૌમૂત્રમાં ભેળવી અને ઢાંકીને ઉકાળવું. આશરે ૩-૪ વખત ઉભરા આવ્યા પછી તેને ઉતારી લો. ૪૮ કલાક સુધી તેને ઠંડુ થવા દેવું. પછી કપડાથી ગાળીને કોઈ મોટા વાસણમાં ભરીને રાખો. આ થઈ ગયું બ્રહ્માસ્ર તૈયાર. ૧૦૦ લીટર પાણીમાં ૨-૨.૫ લીટરના પ્રમાણમાં ભેળવીને પાક પર છંટકાવ કરો.

૩. અગ્નિ અસ્ર (અગ્ન્યસ્ર) :

વૃક્ષના થડ અથવા દાંડીઓમાં રહેતાં કીટકો, કળીઓમાં રહેતી જીવાતો,

ફળોમાં રહેતી જીવાતો, કપાસના કાલામાં રહેતી જીવાતો તેમજ બધા પ્રકારની મોટી જીવાતો અને ઈયળો માટે.

રીત : ૨૦ લીટર ગૌમૂત્ર લો, તેમાં અડધો કિ.ગ્રા. લીલા મરચા ખાંડીને નાખો. અડધો કિ.ગ્રા. લસણ ખાંડીને નાખો. ૫ કિ.ગ્રા. લીમડાના પાન ખાંડીને ઉમેરવા અને આ મિશ્રણને લાકડીથી હલાવવું અને એક વાસણમાં ઉકાળવું. આશરે ૪-૫ વખત ઉકાળ્યા પછી ઉતારી લો. ૪૮ કલાક સુધી તેને ઠંડુ પડવા દેવું. ૪૮ કલાક પછી આ મિશ્રણને કપડાથી ગાળીને એક વાસણમાં ભરીને રાખો. ૧૦૦ લીટર પાણીમાં ૨-૨.૫ લીટર પ્રમાણમાં ભેળવીને પાક પર છંટકાવ કરવો.

૪. ફૂગનાશક : ફૂગનાશક દવા

રીત : ૧૦૦ લીટર પાણીમાં ત્રણ લીટર ખાટી છાશ અથવા લસસી ભેળવીને પાક ઉપર છંટકાવ કરો. આ ફૂગનાશક છે, સજીવક છે અને વિષ્ણુરોધક છે. ખૂબ જ સાફ કામ કરે છે.

૫. દશપર્ણી અર્ક દવા :

એક પીપ અથવા માટીના વાસણમાં ૨૦૦ લીટર પાણી લો. તેમાં ૧૦ લીટર ગૌમૂત્ર નાખો. ૨ કિ.ગ્રા. દેશી ગાયનું છાણ નાખી બરાબર મિશ્ર કરો. ત્યાર પછી એમાં ૫ કિ.ગ્રા. લીમડાની નાની નાની ડાળીઓના કટકા કરીને નાખો, તેમજ ૨ કિ.ગ્રા. સીતાફળના પાન, ૨ કિ.ગ્રા. કરંજના પાન, ૨ કિ.ગ્રા. એરંડાના પાન, ૨ કિ.ગ્રા. ઘતુરાના પાન, ૨ કિ.ગ્રા. બીલીના પાન, ૨ કિ.ગ્રા. મઢારના પાન, ૨ કિ.ગ્રા. બોરના પાન, ૨ કિ.ગ્રા. પપૈયાના પાન, ૨ કિ.ગ્રા. બાવળના પાન, ૨ કિ.ગ્રા. જામફળના પાન, ૨ કિ.ગ્રા. જાસૂદના પાન, ૨ કિ.ગ્રા. તરોટેના પાન, ૨ કિ.ગ્રા. બાવચીના પાન, ૨ કિ.ગ્રા. આંબાના પાન, ૨ કિ.ગ્રા. કરેણના પાન, ૨ કિ.ગ્રા. દેશી કારેલાના પાન, ૨ કિ.ગ્રા.

ગલગોટાના છોડના ટુકડા ઉમેરો. ઉપર જણાવેલ વનસ્પતિઓમાંથી કોઈપણ દશ વનસ્પતિ નાખો. જો આપના વિસ્તારમાં બીજી ઔષધિય વનસ્પતિઓની જાણ હોય તો તેના પણ પાન લેવા. ત્યાર પછી અડધાથી એક કિ.ગ્રા. ખાવાની તમાકુ અને અડધો કિ.ગ્રા. તીખા મરચાની ચટણી નાખવી. તે પછી એમાં ૨૦૦ ગ્રામ સૂંઠનો પાવડર તેમજ ૫૦૦ ગ્રામ હળદરનો પાવડર નાખવો, હવે તેને લાકડીથી હલાવવું, હવે આ મિશ્રણને છાંયામાં રાખી દિવસમાં ૨ વખત સવાર અને સાંજ લાકડીથી હલાવવું. આ મિશ્રણને વરસાદના પાણી તેમજ તડકાથી બચાવવું. આ મિશ્રણને તૈયાર થવામાં ૪૦ દિવસ લાગે છે. ત્યારબાદ તેને કપડાથી ગાળી અને વાસણમાં ઢાંકીને રાખવું. આ મિશ્રણને છ માસ સુધી રાખી શકાય. ૨૦૦ લીટર પાણીમાં ૫ થી ૬ લીટર દશપણી અર્ક જીવાતના નિયંત્રણ માટે છાંટવું. આ ખૂબ જ સરળ અને અસરકારક છે.

કોઈપણ પાક અથવા ફળાઉ ઝાડ ઉપર કીટનાશક દવા છાંટવા માટે ઘરે બેઠા દવા બનાવો.

૧. દશપણી અર્ક દવા : દરેક પ્રકારની ચૂસીયા જીવાતો અને બધા પ્રકારની ઈયળોના નિયંત્રણ માટે.

ક્રમ	જરૂરી વસ્તુ	પ્રમાણ
૧	પાણી	૨૦૦ લીટર
૨	દેશી ગાયનું ગૌમૂત્ર	૧૦ લીટર
૩	દેશી ગાયનું છાણ	૨ કિ.ગ્રા.
૪	હળદરનો પાવડર	૫૦૦ ગ્રામ
૫	આદુની ચટણી	૫૦૦ ગ્રામ
૬	હીંગનો પાવડર	૧૦ ગ્રામ
૭	ખાવાની તમાકુનો પાવડર	૧ કિ.ગ્રા.
૮	તીખા લાલ મરચાની ચટણી	૧ કિ.ગ્રા.

૯	લસણની ચટણી	અડધો કિ.ગ્રા.
૧૦	લીમડાના ઝાડની નાની નાની ડાળીઓ	૨ કિ.ગ્રા.
૧૧	કરંજના પાન	૨ કિ.ગ્રા.
૧૨	એરંડાના પાન	૨ કિ.ગ્રા.
૧૩	બીલીના પાન	૨ કિ.ગ્રા.
૧૪	આંબાના પાન	૨ કિ.ગ્રા.
૧૫	ધતુરાના પાન	૨ કિ.ગ્રા.
૧૬	તુલસીના ડાળીઓ ફૂલ-પાન સહિત	૨ કિ.ગ્રા.
૧૭	જમફળના પાન	૨ કિ.ગ્રા.
૧૮	દેશી કારેલાના પાન	૨ કિ.ગ્રા.
૧૯	પપૈયાના પાન	૨ કિ.ગ્રા.
૨૦	હળદરના પાન	૨ કિ.ગ્રા.
૨૧	આદુના પાન	૨ કિ.ગ્રા.
૨૨	બાવળના પાન	૨ કિ.ગ્રા.
૨૩	સીતાફળના પાન	૨ કિ.ગ્રા.
૨૪	સૂંઠનો પાવડર	૨૦૦ ગ્રામ

ઉપર દર્શાવેલ વનસ્પતિઓમાંથી કોઈપણ ૧૦ નાખવાની છે, પહેલી પાંચ મહત્વની છે.

રીત : ઉપર દર્શાવેલ બધી વનસ્પતિઓ એક પીપમાં નાખી લાકડીથી ઘડીયાળના કાંટાની દિશામાં દિવસમાં બે વખત એટલે સવાર-સાંજ હલાવવું. આ મિશ્રણને છાંયામાં રાખવું અને પાણી તેમજ તડકાથી બચાવવું. આ દવાને તૈયાર થવા માટે ૪૦ દિવસ રાખો ત્યારબાદ કપડાથી ગાળી સંગ્રહ કરો.

ઉપયોગની સમય મર્યાદા : ૬ મહિના
છંટકાવ પાણી : ૨૦૦ લીટર
દશપણી દવા : ૫/૬ લીટર

૨. બ્રહ્માસ્ત્ર : મોટા કીડા-મકોડાના નિયંત્રણ માટે

ક્રમ	જરૂરી વસ્તુ	પ્રમાણ
૧	દેશી ગાયનું ગૌમૂત્ર	૧૦ લીટર
૨	લીમડાના પાન ખાંડીને	૫ કિ.ગ્રા.
૩	સફેદ ઘતુરાના પાન ખાંડીને	૨ કિ.ગ્રા.
૪	સીતાફળના પાન ખાંડીને	૨ કિ.ગ્રા.
૫	કરંજ	૨ કિ.ગ્રા.
૬	જામફળના પાન	૨ કિ.ગ્રા.
૭	એરંડાના પાન	૨ કિ.ગ્રા.
૮	પપૈયાના પાન	૨ કિ.ગ્રા.

રીત : ઉપર દર્શાવેલ કોઈપણ ૫ વનસ્પતિઓનું ખાંડણ ગૌમૂત્રમાં મિશ્ર કરી વાસણમાં ઢાંકીને ઉકાળવું, ૪ વખત ઉકાળ્યા પછી ૪૮ કલાક સુધી રાખીને કપડાથી ગાળવું અને ઢાંકીને રાખવું. આ દવા - બ્રહ્માસ્ત્ર તૈયાર છે. ૧૦૦ લીટર પાણીમાં ૨-૩ લીટર બ્રહ્માસ્ત્ર ભેળવીને છાંટવું. આ મિશ્રણને ૬ મહિના સુધી રાખી શકાય છે.

૩. નિમાસ્ત્ર : રસ ચૂસવાવાળા કીટકો અને નાની જીવાતોના નિયંત્રણ માટે

ક્રમ	જરૂરી વસ્તુ	પ્રમાણ
૧	લીમડાના પાન અને લીંબોળી ખાંડીને	૫ કિ.ગ્રા.
૨	દેશી ગાયનું ગૌમૂત્ર	૫ લીટર
૩	દેશી ગાયનું છાણ	૧ કિ.ગ્રા.
૪	પાણી	૧૦૦ ગ્રામ

રીત : ઉપરોક્ત સામગ્રીને એક પીપમાં નાખીને ૪૮ કલાક સુધી રાખવી, દિવસમાં ત્રણ વખત લાકડીથી હલાવવું પાણી કપડાથી ગાળીને છંટકાવ કરવો.

૪. અગ્નિ અસ્ત્ર : પાનમાં કાણા કરતાં કીટકો, ફળોમાં રહેતી જીવાતો તેમજ બધા પ્રકારના મોટા કીટકોનું નિયંત્રણ કરવાની દવા.

ક્રમ	જરૂરી વસ્તુ	પ્રમાણ
૧	દેશી ગાયનું ગૌમૂત્ર	૧૦ લીટર
૨	તીખા લીલા મરચા ખાંડીને	અર્ધો કિ.ગ્રા.
૩	લસણ ખાંડીને	અર્ધો કિ.ગ્રા.
૪	લીમડાના પાન ખાંડીને	૫ કિ.ગ્રા.
૫	ખાવાની તમાકુ	૧ કિ.ગ્રા.

રીત : ઉપરોક્ત સામગ્રીને ભેળવીને ઉકાળવું, ૪ વખત ઉકાળ્યા બાદ વાસણમાં રાખવું. ૪૮ કલાક સુધી ઠરવા દેવું અને ગાળવું. ૧૦૦ લીટર પાણીમાં ૨-૩ લીટર અગ્નિસ્ત્ર ભેળવવું. ઉપયોગની સમય મર્યાદા ૩ મહિના. ધ્રિપ્સ માટે ૨૦૦ લીટર પાણી, ૧.૫ લીટર બ્રહ્માસ્ત્ર, ૧.૫ લીટર અગ્નિસ્ત્ર ભેળવીને છાંટવું.

૫. ફૂગનાશક દવા

ક્રમ	જરૂરી વસ્તુ	પ્રમાણ
૧	પાણી	૧૦૦ લીટર
૨	ખાટી છાશ	૩ લીટર

રીત : ઉપરોક્ત જણાવ્યા પ્રમાણેની બંને વસ્તુઓ ભેળવીને છંટકાવ કરવો જોઈએ. ખૂબ જ સારી ફૂગનાશક દવા છે.